

הסתה והשתקה

גזענות כלפי קבוצות מיעוט בישראל בכלל, וכלפי האזרחים הערבים בפרט, אינה תופעה חדשה. בדוח מצב זכויות האדם לשנת 2013 הצבענו בדאגה על עשרות האירועים הגזעניים נגד ערבים שהתרחשו בכל רחבי הארץ – החל באמירות משפילות ובמופעים של הפרדה והדרה, דרך ריסוס כתובות גזעניות וכלה באירועי תקיפה ואלימות קשים ומזעזעים.⁵³ גם דוח המטה למאבק בגזענות שסקר את שנת 2013 הצביע על עלייה ניכרת בשיעור אירועי הגזענות נגד ערבים, לצד ירידה במספר הכללי של אירועי גזענות בישראל.⁵⁴

במחצית הראשונה של 2014 נמשכו התופעות ה"שגרתיות" של אפליה והדרה נגד האזרחים הערבים בישראל,⁵⁵ וכן התופעה הקשה יותר של "תג מחיר": כך למשל, נוקבו צמיגי מכוניות ורוססו כתובות נאצה בג'לג'וליה, בג'ש, ביקנעם, בפורדיס וביישובים נוספים.⁵⁶ בהקשר זה ראוי לציין, כי בעקבות פעילות של המטה למאבק בגזענות אישרה הכנסת בספטמבר 2014 תקנות תקדימיות של שר האוצר, שמאפשרות לאזרחים ערבים נפגעי פעולות "תג מחיר" לקבל פיצוי על הנזק שנגרם לרכושם.⁵⁷

הגזענות נגד המיעוט הערבי בישראל הגיעה לשיא מאיים בקיץ 2014, עם רציחתם של גיל-עד שער, נפתלי פרנקל ואיל יפרח ורציחתו של מוחמד אבו ח'דיר מירושלים המזרחית, ולאחר מכן בתקופת הלחימה בעזה במבצע "צוק איתן" והתקפות הטילים על ישראל. הדמוקרטיה הישראלית והחברה בישראל התגלו בחולשתן: בדמוקרטיה מהותית ובחברה בריאה, המדינה והרוב השולט מבינים את הצורך ואת הזכות של מיעוט לשמור על זהותו הלאומית, על מורשתו ועל תרבותו, ומגנים על זכותו לחופש ביטוי ולחירות פוליטית. אולם בתקופה הקשה והמתוחה של ההסלמה בסכסוך הישראלי-פלסטיני, הרוב היהודי לא הצליח להכיל את זהותו של המיעוט הערבי בישראל ואת זיקתו הטבעית – ההיסטורית, הלאומית, החברתית והמשפחתית – אל הפלסטינים תושבי עזה.⁵⁸ כתוצאה מכך נרשמה עליית מדרגה מפחידה בגילויי הגזענות, ההסתה וההשתקה נגד המיעוט הערבי, שהתפשטו בקרב שכבות נרחבות בציבור היהודי ובאו לידי ביטוי במרחבים הציבוריים ובמרחב הווירטואלי. את האווירה הציבורית הגזענית גיבו לעתים הרשויות, אם במעשה ואם במחדל ובשתיקה, כפי שיפורט להלן.

⁵³ טל דהן, [זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2013](#), האגודה לזכויות האזרח, דצמבר 2013, בעמ' 26-19.

⁵⁴ שאהין נסאר ואח', [דוח הגזענות 2014](#), המטה למאבק בגזענות בישראל, מרץ 2014. הדוח סוקר את התקופה שבין תחילת מרץ 2013 לסוף פברואר 2014.

⁵⁵ למשל: רועי צ'יקי ארד, [לא נכנסה לדירה, כי "לשכנים תהיה בעיה שהיא ערבייה"](#), הארץ, 27.2.2014; חיים לוינסון, [קבוצה דתית-לאומית יוזמת ביפו פרויקט מגורים "ליהודים בלבד"](#), הארץ, 28.1.2014.

⁵⁶ למשל: אלי אשכנזי, חסן שעלאן, ["ערבי פושע": כתובות נאצה רוססו בג'לג'וליה](#), ynet, 11.3.2014; [פשע שנאה בגליל: נוקבו צמיגים ורוססו כתובות נאצה בכפר גוש חלב](#), הארץ, 3.4.2014; נתנאל כ"ץ, [יוקנעם: כתובת "תג מחיר" נחרטה על רכב של ערבי](#), ערוץ 7, 27.4.2014; אחיה ראב"ד וחסן שעלאן, [השנאה הגיעה לפורדיס: "שורפים את הבית"](#), ynet, 29.4.2014; אלי אשכנזי וג'קי חורי, [פשע שנאה ביקנעם: מגן דוד רוסי על מכונית וצמיגיה נוקבו](#), הארץ, 30.4.2014; חסן שעלאן, [הושחת בית עלמין מוסלמי, ערבייה הותקפה](#), ynet, 2.5.2014; חסן שעלאן, [פשע שנאה: נסע לטייל וצמיגי מכוניתו נוקבו](#), ynet, 4.5.2014.

⁵⁷ תקנות מס רכוש וקרן פיצויים (תשלום פיצויים עקב מעשה אלימות הנובע מהסכסוך הישראלי-ערבי), התשע"ד-2014. ראו: [פרוטוקול מס' 420 משיבת ועדת הכספים](#), 11.9.2014, באתר הכנסת; [התקנות תקנות שמאפשרות פיצוי על נזק רכוש לאזרחים ערבים נפגעי תג מחיר](#), הודעה באתר המטה למאבק בגזענות, 16.9.2014.

⁵⁸ ראו למשל: תאבת אבו ראס, [אחי הישראליים, אחי הפלסטינים](#), הארץ, 4.8.2014. כמו כן ראו גילוי דעת שפרסמו ארגוני זכויות אדם, ובהם האגודה לזכויות האזרח, בעיתון הארץ ב-25.7.2014, [bit.ly/1rHQbIX](#). בין השאר נכתב בגילוי הדעת: "על הציבור היהודי להבין כי האזרחים הערבים בישראל הם חלק מהעם הפלסטיני, ולרבים מהם בני משפחה ברצועת עזה. הציבור הערבי מזדהה באופן טבעי עם בני עמו – אל מול תמונות האזרחים ההרוגים, רבים מהם נשים וילדים, וההרס העצום ברצועת עזה חשים האזרחים הערבים כעס ואובדן, שלא מקבלים כל ביטוי בשיח הציבורי והתקשורת".

בימים הראשונים של יולי, לאחר רצח הנערים היהודים והנער הפלסטיני מירושלים המזרחית, החל גל של הפגנות סוערות של אזרחים ערבים במקומות שונים בארץ.⁵⁹ במקביל התרבו הדיווחים ברשתות החברתיות ובתקשורת על חבורות של בריונים המתגודדת במקומות שבהם חיים או עובדים ערבים, ומטילות עליהם אימה בקריאות "מוות לערבים" וכיוצא באלו דברי שטנה והסתה גזעניים. כך למשל בפרדס חנה, בירושלים, בנצרת עילית, בצומת עירון ובמקומות נוספים.⁶⁰ מבדיקה מדגמית של השיח ברשת שערכו בתחילת יולי המטה למאבק בגזענות והקרן החדשה לישראל, עלה כי יותר מרבע מהגולשים שהתבטאו בעניין ההסלמה הגוברת קראו לשלול את אזרחותם של אזרחים ערבים המשתתפים בהפגנות, וכמעט רבע מהם קראו לחרם כלכלי על עסקים ערביים. רק 6% מהגולשים ברשת שהתבטאו בנושא קראו להפגין איפוק ומתינות.⁶¹ שר החוץ ליברמן קרא להחרים עסקים ערביים ששבתו במחאה על המבצע בעזה;⁶² בסקר שנערך בסוף יולי הצהירו 67% מהמשיבים כי יפסיקו לקנות ביישובים או בחנויות של ערבים.⁶³

בתקופת הלחימה בעזה התרבו ביטויי האלימות וההסתה כלפי אזרחים ערבים ברחובות וברשת. הרשתות החברתיות הוצפו בהתבטאויות גזעניות, באיחולי "מוות לערבים" ובדפים ייעודיים עם תוכן פוגעני ואלים. קבוצות פייסבוק כגון "האריות של הצל" ו"כנופיית אל יהוד" שימשו במה להסתה ולגזענות ומכשיר לתיאום של פעולות אלימות.⁶⁴ בחלק מהמקרים נסגרו הדפים בעקבות תלונות של גולשים, וחלקם אף הובילו לפתיחה בחקירה פלילית ולהגשת כתבי אישום בגין הסתה לגזענות ולאלימות.⁶⁵ ברחובות התקיימו הפגנות מתלהמות, ואזרחים ערבים נחשפו להטרדות, לאיומים ואף לתקיפות פיזיות.⁶⁶ בשיח הציבורי ובפעילות נגד אזרחים ערבים בלטה נוכחותן המאיימת של קבוצות מאורגנות, דוגמת ארגון "להב"ה".⁶⁷ אזרחים ערבים

⁵⁹ ראו למשל: חנן שעלאן ורענן בן צור, [מכונניות ניזוקו והוצתו בקלנסווה: אתה יהודי?!](#), ynet, 5.7.2014; אחיה ראב"ד, [פחד באוטובוס: מיכל נפגעה בראשה מאבן](#), ynet, 7.7.2014; מתי סיבר, [המהומות מתפשטות: כמו במלחמה בעיראק](#), ynet, 7.7.2014.

⁶⁰ דוגמאות וקישורים ראו בפניית האגודה ליועץ המשפטי לממשלה, 10.7.2014. הפנייה ותשובת היועץ המשפטי, 4.11.2014: <http://www.acri.org.il/he/31954>.

⁶¹ [מדד ההסתה והאלימות ברשת: 50% מהשיח ברשת בנוגע להסלמה בשבוע האחרון קורא לשלילת אזרחות וחרם כלכלי](#), הודעה באתר המטה למאבק בגזענות, 8.7.2014 (עודכן: 19.7.2014).

⁶² ג'קי חורי ויהונתן ליס, [שר החוץ קורא לחרם על עסקים ערביים ששבתים במחאה על המבצע](#), הארץ, 21.7.2014.

⁶³ אילנית חיות, [67% מהצרכנים היהודים בישראל: נחרים חנויות של ערבים](#), גלובס, 30.7.2014.

⁶⁴ הילו גלזר, [פלוגות הימין מסתערות | "אני מרגיש בפנים שצריך להשיד לירות לשרוף להרוג כל שמאלני"](#), הארץ, 24.7.2014; חיים ריבלין, [ישראל 2014: גזענות ורדיפה ברשת](#), mako-החדשות, 30.7.2014.

⁶⁵ עודד ירון, [העמוד של ברוך מרזל הוסר מפייסבוק בשל הסתה](#), הארץ, 21.7.2014; [מחיר לאלימות: כתב אישום נגד מקים עמוד "כנופיית אל-יהוד"](#), ה"ש 22 לעיל; אילנה קוריאלי, [כתב אישום הוגש נגד תושב באר שבע בחשד להסתה נגד ערבים בפייסבוק](#), ynet, 28.8.2014.

⁶⁶ ראו למשל:

[As War on Gaza Escalates so too Does Violence and Incitement Against Arab Citizens in Israel and anyone Who Voices Their Opposition to the War](#), Mossawa Center, 20.7.2014;

שי פוגלמן ואח', [ההסתה בפייסבוק, הפחד להסתובב ברחובות, הרדיפה במקומות העבודה. האם הגענו לקו השבר ביחסי יהודים וערבים בישראל?](#), הארץ, 31.7.2014; נדב צנציפר, [נורה אדומה / על הקריאות נגד מהראן ראדי](#), ynet, 5.8.2014; אלי אשכנזי, [שני צעירים נאשמים בתקיפת ערבי בצפת משום שהתרועע עם יהודיה](#), הארץ, 11.8.2014; דנה ירקצי, [הנשיא ריבלין: "ההסתה נגד מחמוד ומורל מקוממת ומדאיגה"](#), וואלה, 17.8.2014; דנה ירקצי, [הפרות סדר ב"חתונת המריבה", 6 פעילי ימין נעצרו](#), וואלה, 18.8.2014.

⁶⁷ יעל פרידסון ומנדי גרוזמן, [ביהמ"ש: להב"ה יוכל להפגין מחוץ לחתונת הערבי והיהודיה](#), nrg, 17.8.2014; אבי איצקוביץ', [בעקבות החתונה המעורבת: משמרות מחאה](#), mynet, 3.9.2014. גלעד קריב, [לפני שלהב"ה תשרוף את כלנו](#), הארץ, 2.9.2014. בראשית ספטמבר 2014 עתרו שמונה ארגונים לבג"ץ נגד היועץ המשפטי לממשלה ופרקליטות המדינה, בבקשה להעמיד לדין את פעילי ארגון להב"ה בעוון הסתה לגזענות והסתה לאלימות. את העתירה הגיש המרכז הרפורמי לדת ומדינה, בשמו ובשם המטה למאבק ובגזענות, מרכז מוסווא, יוזמות קרן אברהם, עמותת מורשתנו, עו"סים שלום, המוקד לפליטים ומהגרים

במקומות שונים בארץ דיווחו על אווירה מתוחה במקומות העבודה, על חשש לדבר בערבית במרחב הציבורי, ועל פחד להסתובב ברחובות ולהשתמש בתחבורה ציבורית.⁶⁸ אמנם נרשמו בתקופה זו גם תקיפות גזעניות של ערבים נגד יהודים,⁶⁹ אולם מדובר היה במקרים ספורדיים, בעוד שהתקיפות האלימות של יהודים נגד ערבים התרחשו כחלק מאווירה ציבורית מאיימת נגד קבוצת מיעוט.

ההסתה וההשתקה כלפי הציבור הערבי באו השנה לידי ביטוי באופן בולט בשתי תופעות מדאיגות וחדשות יחסית, השלובות זו בזו: **"משטור" השיח ברשתות החברתיות** על ידי אזרחים יהודים; ו**נקיטת סנקציות, עד כדי פיטורים, נגד עובדות ועובדים ערבים** ש"העזו" להביע הזדהות עם הקורבנות הפלסטינים בעזה או להשמיע ביקורת כלפי הצבא והמדינה. על תופעת חוסר הסובלנות לביקורת ולכל עמדה ואמירה שחורגת מהקונצנזוס בעת משבר ומלחמה נעמוד גם בפרק העוסק בחופש הביטוי, אולם חשוב לציין כי ההשתקה כוונה ברובה כלפי המיעוט הערבי. בכך ביטאה תופעה זו, מעבר לפגיעה בחופש הביטוי, תפיסה מסוכנת של **דה-לגיטימציה לדעות ולתחושות הרווחות בקרב הציבור הערבי, ואף לעצם קיומו במרחב הציבורי וכחלק מהחברה בישראל.**

כך, עובדים ולקוחות הפעילו לחץ על מעסיקים לפטר עובדים ערבים שהתבטאו נגד הלחימה בעזה, נגד מדינת ישראל או נגד חיילי צה"ל.⁷⁰ היו גם מעסיקים שעקבו אחר פעילותם של עובדיהם ברשתות החברתיות, ופיטרו ביוזמתם עובדים ערבים בשל התבטאויותיהם. במהלך הקיץ פוטרו או הושעו עשרות עובדים ערבים, הן במקומות עבודה פרטיים והן בציבוריים – רשויות מקומיות, בתי חולים ועוד.⁷¹ בחלק מהמקרים, עובדים שהתנצלו או שפנו לבית הדין לעבודה הוחזרו לעבודה.⁷²

ראוי לשוב ולציין כי גל הסנקציות כלפי עובדות ועובדים בשל התבטאויות ברשת התייחס אך ורק לעובדים ערבים; לא הגיע לידינו בדל מידע בדבר פיטורים של עובדות ועובדים יהודים בשל התבטאויות והבעות דעה ברשתות החברתיות, על אף שרשתות אלה גדושות בהתבטאויות קשות וגזעניות נגד ערבים.⁷³ עוד חשוב לציין כי חוק שוויון הזדמנויות בעבודה אוסר על מעסיק

הקש"ת בערד. בג"ץ 5977/14 המרכז הרפורמי לדת ומדינה – התנועה ליהדות מתקדמת בישראל נ' היועץ המשפטי לממשלה, bit.ly/1yk18z4. ראו גם: **המרכז הרפורמי והמטה למאבק בגזענות: להעמיד לדין את פעילי ארגון להב"ה**, הודעה באתר המטה למאבק בגזענות, 10.9.2014 (עדכון: 16.9.2014).

⁶⁸ ראו למשל: **ההסתה בפייסבוק, הפחד להסתובב ברחובות, הרדיפה במקומות העבודה. האם הגענו לקו השבר ביחסי יהודים וערבים בישראל?**, ה"ש 66 לעיל; אסמא אגבאריה זחאלקה, **"אמא, אל תדברי ערבית ליד היהודי"**, mako, 4.8.2014; אילן לוקאץ', **ערביי ישראל מתקשים להכיל את גילויי העוינות: "לא יכולתי להתמודד עם השנאה"**, mako-החדשות, 15.8.2014.

⁶⁹ למשל: **מכוניות ניזוקו והוצתו בקלנסווה: 'אתה יהודי?'; פחד באוטובוס: מיכל נפגעה בראשה מאבן**, ה"ש 59 לעיל. יש לציין כי לאחר תום הלחימה, באמצע ספטמבר, נרצח אזרח יהודי, נתנאל ערמי, במה שנחשב לתאונה אך התברר מאוחר יותר כרצח על רקע לאומני. ראו: אבי אשכנזי, **הותר לפרסום: תאונת הספלינג – פיגוע לאומני**, וואלה, 26.11.2014.

⁷⁰ **67% מהצרכנים היהודים בישראל: נחרים חנויות של ערבים**, ה"ש 63 לעיל.

⁷¹ ראו למשל: נועם אמיר, **צפת: עובד עירייה הושעה עקב התבטאויות בפייסבוק**, מעריב, 21.7.2014; אור קשתי, אלי אשכנזי וניר חסון, **ראש העיר לוד פיטר עובדת ערבייה שהביעה שמחה על מות חיילים בעזה**, הארץ, 22.7.2014; **"מוות לערבים", "13 חיילים הרוגים - שירבו אמן" - לפטר עובדים בגלל פייסבוק?**, ה"ש 25 לעיל; שרון מנדל, **התבטא נגד צה"ל וישראל – ויפוטרו**, כיכר השבת, 31.7.2014; חגי מטר, **גל פיטורי המלחמה: ביה"ד החזיר עובדת שפוטרה בשל חשד להסתה בפייסבוק**, אתר שיחה מקומית, 14.8.2014; איריס ליפשיץ קליגר, **סכסוך עבודה**, ידיעות אחרונות, 26.8.2014 (באתר המטה למאבק בגזענות). ראו גם פניית האגודה לזכויות האזרח וארגונים עמיתים למשרד הכלכלה ולנציבות לשוויון הזדמנויות בעבודה, 28.7.2014, ותשובת הנציבות, 30.7.2014, <http://www.acri.org.il/he/32332> ופניית ארגון עדאלה לנציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, 31.7.2014.

⁷² ראו למשל: רויטל חובל, **הנהלת בית חולים שיבא ביטלה השעיית אח ערבי שהתבטא נגד צה"ל**, הארץ, 31.7.2014; **גל פיטורי המלחמה: ביה"ד החזיר עובדת שפוטרה בשל חשד להסתה בפייסבוק**, ה"ש 71 לעיל; סע"ש 26396-08-14 **רואשדה נ' מור מאר בע"מ** (פס"ד מיום 26.8.2014).

⁷³ ראו למשל את ההשוואה בין היעדר התגובה לדבריה של כתבת הספורט אופירה אסייג, שקראה להפוך את עזה למגרש כדורגל, לעומת פיטוריו של עאבד נחפאווי, המעסה של קבוצת בני יהודה, שהביע צער בדף

להפלות עובד בשל השקפתו, אלא אם מדובר בהשקפה או ביטוי הפוגעים בתפקוד העובד. ככלל, למעסיק אין אחריות על התבטאויות של עובדים בחייהם הפרטיים מחוץ למקום העבודה, ואסור לו לבלוש אחריהם או להתערב בחייהם מחוץ למקום העבודה באמצעות סנקציות.⁷⁴ אם באמירות המתפרסמות ברשת חברתית יש מידה של הסתה – למשל קריאה ברורה לאלימות – אפשר להגיש נגד העובד תלונה במשטרה, ומתפקידה להכריע אם מדובר בעניין פלילי.

נגד התופעות המכוערות של אלימות והסתה התייצבו לא מעט **אישי ציבור**, ובהם בין היתר נשיא המדינה ראובן ריבלין, שרת המשפטים ציפי לבני, שרת הבריאות יעל גרמן, יו"ר הכנסת יולי אדלשטיין, חבר הכנסת יצחק הרצוג והשר לשעבר משה ארנס.⁷⁵ בתחילת יולי משרד המשפטים אף הקים קו חם לקבלת דיווחים בשפה העברית והערבית על התבטאויות שיש בהן הסתה. לעומת זאת רעמה שתיקתם של ראש הממשלה ושל שרים בכירים ממפלגת השלטון. היעדר הגינוי מצידם שיצר השלמה ואף לגיטימציה לתופעות ההסתה והאלימות כלפי ערבים.

חשוב לחזור ולהזכיר כי המתקפה הנוכחית נגד האזרחים הערבים מצד אזרחים אחרים בישראל לא התרחשה בחלל ריק; היא צמחה במשך שנים וטופחה על ידי פוליטיקאים שקידמו יוזמות חקיקה ומדיניות תחת הסיסמא "אין נאמנות – אין אזרחות",⁷⁶ ועודדו התייחסות לערבים בישראל כאל אזרחים סוג ב' במקרה הטוב, וכאל אויבים במקרה הגרוע. גם בשנה האחרונה היינו עדים ל**הצעות חוק** שהופנו, במפורש או במשתמע, נגד המיעוט הערבי:

- הצעת "חוק הלאום" בנוסחיה השונים⁷⁷ מבקשת לעגן את הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית בחוק יסוד. הגדרה כזו עלולה לפתוח פתח רחב ומסוכן להצדקה של מדיניות מפלה וגזענית כלפי מי שאינם יהודים. עצם הגדרת המדינה בחוק יסוד כמדינה יהודית קובעת היררכיה בין אזרחים יהודים – להם כביכול המדינה "שייכת" – לבין אזרחים שאינם יהודים – להם כביכול המדינה אינה "שייכת" – ובכך מדירה את האוכלוסייה הערבית ומפלה אותה לרעה, ולו ברמה ההצהרתית.
- הצעת "חוק המשילות", שעברה בכנסת במרץ 2014, העלתה את אחוז החסימה, תוך פגיעה בייצוג מיעוטים בכנסת, ובראש וראשונה הציבור הערבי והציבור החרדי.⁷⁸

הפייסבוק שלו על מותם של ילדים בעזה. תמי אוזן, [מה הבעיה עם פיטורי המעסה של בני יהודה?](#), וואלה, 31.7.2014.

⁷⁴ על העובדים במגזר הציבורי (ממשלה, גופים ממשלתיים, רשויות מקומיות, רשויות אכיפת החוק וכו') חלות מגבלות מיוחדות, ואפשר להעמידם לדין משמעתי על התנהגות שאינה הולמת את תפקידם, ובכלל זה התבטאויות גזעניות. להרחבה ראו: **בין הסתה להשתקה: התמודדות עם התבטאויות קשות באינטרנט**, האגודה לזכויות האזרח, יולי 2014, bit.ly/1AZhBfy.

⁷⁵ ישיבת מליאת הכנסת, 15.7.2014 (דברי הכנסת, חוברת ל"ה, ישיבה קנ"ח), דברי השרה ציפי לבני בעניין ארגון להב"ה, בעמ' 51; bit.ly/1vsAtC8; **הנשיא ריבלין: "ההסתה נגד מחמוד ומורל מקוממת ומדאיגה"**, ה"ש 66 לעיל; עדו בן פורת, **יעל גרמן: מחזקת את ידי מחמוד ומורל**, ערוץ 7, 17.8.2014; **יו"ר הכנסת: אסור לתת למיעוט הצעקני להשתלט על השיח יו"ר האופוזיציה: אסור לנו לחשוש יותר להתעמת עם הרחחות הרעות שמנשבות כאן**, הודעה באתר הכנסת, 28.7.2014; שרון מנדל, **הנשיא ראובן ריבלין גינה זעזומת כנגד שחקן וחסף נאצות**, כיכר השבת, 6.8.2014; משה ארנס, די להסתה נגד אזרחים ערבים, הארץ, 19.8.2014.

⁷⁶ להרחבה ראו: רונן וודלינגר וטל דהן, **דוח מצב הדמוקרטיה 2010-2011, פרק שני: המיעוט הערבי**, האגודה לזכויות האזרח, אוקטובר 2010; **אוקטובר 2009: אזרחים אינם אויבים**, האגודה לזכויות האזרח, ספטמבר 2009.

⁷⁷ הצעת חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי. לנוסחי הצעת החוק ולעמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/33369>. כמו כן ראו: אייל גרוס, **חוק יסוד הלאום - הצעת חוק שתביא לנסיגה בתחום השוויון**, הארץ, 16.11.2014; עמיר פוקס, **חוק הלאום רע ליהודים**, הארץ, 19.11.2014.

⁷⁸ **חוק הבחירות לכנסת (תיקון מס' 62), התשע"ד-2014**. עמדת האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/28451>; עמדת עדאלה: bit.ly/1vZ9nIk; עמדת מרכז מוסאוו: bit.ly/1vt0oYD. יש לציין כי יש הטוענים כי העלאת אחוז החסימה לא תפגע בייצוג מיעוטים אם תעשה בהדרגה, ויש הטוענים כי אף תועיל לציבור הערבי. ראו: גדעון רהט ועופר קניג, **הצעת חוק-יסוד: הממשלה (תיקון – שינוי שיטת הממשל)**, והצעת חוק-יסוד: הממשלה (תיקון – הגברת המשילות והעלאת אחוז החסימה). המכון הישראלי

- הצעת החוק לפטור ממע"מ בקניית דירה ראשונה מקבלן מתנה את גובה ההטבה בשירות צבאי או לאומי, באופן המפלה ערבים, חרדים, אנשים עם מוגבלויות ואוכלוסיות אחרות.⁷⁹
- הצעת חוק המבקשת לבטל את מעמדה של השפה הערבית כשפה רשמית בישראל,⁸⁰ שמשמעותה פגיעה במעמדם של האזרחים הערבים ובזכותם לשפה ולתרבות, והדרתם מהמרחב הציבורי.⁸¹

היחס לאזרחים הערבים משתקף גם ביחס שלו זוכים נציגי הציבור שלהם. בסוף יולי 2014 החליטה ועדת האתיקה של הכנסת להשעות את חברת הכנסת חנין זועבי לשישה חודשים מכל הדיונים במליאה ובוועדות (למעט הצבעות), בשל התבטאות שלה בעניין חטיפתם של שלושת הנערים היהודים. זוהי הסנקציה החריפה ביותר שנוקטה אי פעם על ידי ועדת האתיקה של הכנסת בגין התבטאות כלשהי, והפעם הראשונה שבה נענש חבר כנסת בגין התבטאות שאיננה איומים, הסתה, ניבול פה, השמצה, השפלה, הכפשה או ביזוי. בדיקה של החלטות ועדת האתיקה של הכנסת מעלה, כי הוועדה נמנעה עד כה מענישה בגין התבטאויות חמורות רבות של חברי כנסת – כולם יהודים – חלקן נגד זועבי עצמה. חברת הכנסת, יחד עם האגודה לזכויות האזרח וארגון עדאלה, עתרו לבג"ץ נגד ההחלטה.⁸²

דוגמה ליחס המפלה של רשויות המדינה אל האזרחים הערבים היא התייחסות המשטרה אל המפגינים בעת מבצע "צוק איתן". בהפגנות שנערכו ברחבי הארץ נגד הלחימה נעצרו כ-1,500 מפגינים, כמעט כולם ערבים.⁸³ באחד המקרים כללה בקשת המעצר של שמונה אזרחים ערבים תושבי תל שבע סעיף של יידי אבנים, החל רק בשטחים הכבושים ואינו תקף בישראל.⁸⁴ כתבי אישום הוגשו נגד כ-350 מהעצורים, אף אחד מהם אינו יהודי – למרות שהיו מפגינים יהודים שנהגו באלימות.⁸⁵

דוגמה נוספת ליחס "סימון" של אזרחים ערבים היא היחס המיוחד שלו הם "זוכים" בבידוק הביטחוני בשדה התעופה. בעקבות עתירה שהגישה האגודה לזכויות האזרח בשנת 2007 נגד האפליה בבידוק⁸⁶ הוכנסו בשנים האחרונות שינויים מסוימים בבידוק בנתב"ג, והשנה הודיעה המדינה על הפעלתה של מערכת חדשה לבדיקה של כבודת בטן, שאמורה לצמצם את הפגיעה וההשפלה הנגרמות לאזרחים הערבים בשל הבידוק המחמיר בפומבי.⁸⁷ מעדויות ראשונות נראה כי השיטה החדשה הביאה לשיפור מסוים, בעיקר בבידוק הפומבי של מזוודות הנוסעים לפני

לדמוקרטיה, 18.3.2013; אריק בנדר, "[העלאת אחוז החסימה תעזור למפלגות הערביות](#)", nrg, 10.2.2014.

⁷⁹ על הצעת החוק, שכונתה "מע"מ 0", נרחיב להלן בפרק העוסק בזכות לדיור. להרחבה על הבעייתיות שבקשירת זכויות בחובות בכלל ובשירות צבאי בפרט ראו [דוח מצב הדמוקרטיה 2010-2011, פרק שני: המיעוט הערבי](#), ה"ש 76 לעיל.

⁸⁰ יהונתן ליס, [הצעת חוק: לבטל את מעמדה של הערבית כשפה רשמית בישראל](#), הארץ, 26.8.2014.

⁸¹ יהונתן ליס, [ריבלין נגד החוק לביטול הערבית כשפה רשמית: זו התרסה](#), הארץ, 1.9.2014; [דו-קיום – לא בשפת הכוח](#) / אמנון בארי סוליציאנו ות'אבת אבו ראס, ynet, 2.9.2014; צבי בראל, [אימת השפה הערבית](#), הארץ, 3.9.2014; אברום בורג, [אפרטהייד לשוני](#), הארץ, 7.9.2014.

⁸² בג"ץ 6706/14 ח"כ חנין זועבי נ' ועדת האתיקה של הכנסת. ראו באתר האגודה לזכויות האזרח את כתב העתירה וטבלה הסוקרת את התבטאויות הח"כים שנידונו בוועדת האתיקה ואת העונשים שהוטלו עליהם: <http://www.acri.org.il/he/33060>.

⁸³ [ככה עוצרים מחאה || 1,500 מפגינים נעצרו בתוך חודש. איך זה שכמעט כולם ערבים?](#), ה"ש 9 לעיל.

⁸⁴ רויטל חובל, [המשטרה עצרה שמונה ישראלים בגין סעיף של החוק הצבאי שחל רק בשטחים](#), הארץ, 14.7.2014.

⁸⁵ [עדאלה: המשטרה נקטה בפעולות בלתי חוקיות נגד מפגינים](#), ה"ש 10 לעיל; [ככה עוצרים מחאה || 1,500 מפגינים נעצרו בתוך חודש. איך זה שכמעט כולם ערבים?](#), ה"ש 9 לעיל. בכתבה מובאת תגובת המשטרה ובה נמסר, בין היתר, כי המשטרה "אוכפת את אירועי הפרות הסדר באופן שוויוני [...] המשטרה מאפשרת את חופש הביטוי והמחאה ואף נוקטת בפעולות הידברות עם ההנהגה המקומית במטרה להרגיע את הרוחות, יחד עם זאת אירועי הפרות סדר אלימות מטופלים בנחישות ואפס סובלנות".

⁸⁶ בג"ץ 4797/07 האגודה לזכויות האזרח בישראל נגד רשות שדות התעופה. לכתבי בתי הדין: <http://www.acri.org.il/he/1778>.

⁸⁷ הודעת המדינה בבג"ץ 4797/07, אפריל 2014, bit.ly/1y0sZFB.

הטיסות היוצאות בנתב"ג.⁸⁸ אולם השיטה החדשה אינה רלבנטית למרכיבים נוספים בהליך הבידוק הביטחוני, ובהם בדיקת מטען היד ותשאל הנוסעים בנתב"ג. בשלב זה היא גם לא רלבנטית כלל לבידוק הביטחוני המשפיל בשדות התעופה הפנים-ארציים או לבידוק של אזרחים ערבים החוזרים לישראל בחברות ישראליות ונבדקים בשדות תעופה בחו"ל.⁸⁹ כמו כן קיימות עדיין בעיות נוספות בבידוק.⁹⁰ מעבר לכך – ברמה העקרונית, השינויים אינם מרפאים את הפגם העומד בבסיס שיטת הבידוק: **השימוש בקריטריון הלאום בהחלטה על חומרת הבידוק, והתייחסות לכל אזרח ערבי או אזרחית ערביה, באשר הם ערבים, כפוטנציאל לסיכון.**⁹¹

על רקע קודר זה חשוב לציין את **מאמצייהם של ארגונים בחברה האזרחית להרגיע את הרוחות ולקרוא לפיוס ולהידברות.** כך למשל יזם פרום תג מאיר ביקור תנחומים בבית משפחת אבו ח'דיר משועפט לאחר רצח בנם,⁹² והתקיימו במהלך תקופת הלחימה ואחריה מספר כנסים משותפים לערבים ויהודים ברחבי הארץ.⁹³ אולם האחריות למאבק בגזענות מוטלת על רשויות המדינה, ובהן **משרד החינוך.**

בעקבות אירועי הקיץ הכריז שר החינוך כי השבוע הראשון ללימודים יוקדש למאבק בגזענות,⁹⁴ ומשרד החינוך גיבש מערכי שיעור חדשים בנושאים כגון "אלימות מילולית ברשת והסתה לגזענות" ו"השיח הציבורי בעת מלחמה";⁹⁵ אולם מורים ואנשי חינוך טענו כי החומר אינו מספק.⁹⁶ לאחרונה מסתמן כי משרד החינוך מבין כי לא ניתן להסתפק רק בכך בכדי להתמודד עם התופעה המושרשת והמסוכנת של הגזענות: נתבשרנו כי המשרד מתכוון **להמשיך ולהטמיע תכניות של חינוך נגד גזענות לאורך כל השנה,** בשילוב עם פעילות חינוכית שפותחה במשרד המשפטים;⁹⁷ ולרגל "שבוע האחר הוא אני" שציין המשרד בנובמבר הושק אתר אינטרנט חדש עם שם מחודד יותר – "מסובלנות למניעת גזענות וחיים משותפים".⁹⁸

המאמצים שנוקט משרד החינוך, והאמירה המשתמעת מהם על החשיבות שרואים בכירי המשרד בחינוך נגד גזענות, הם חשובים ביותר. אולם כדי שיישאו פירות, הם צריכים להיות חלק מתהליך **חינוכי הוליסטי לערכי דמוקרטיה, לזכויות אדם ולחיים משותפים.** יש לשלב את החינוך לערכים אלה בכל קשת הגילים, בכל זרמי החינוך בישראל ובכל רכיבי התהליך החינוכי – החל בגן הילדים וכלה במערכת ההשכלה הגבוהה ובמוסדות להכשרת מורים, ולהטמיעו במקצועות הלימוד השונים. תהליך כזה מחייב לספק למורות ולמורים במהלך הכשרתם כלים להתמודדות חינוכית ראויה עם גילוי גזענות בכיתות ובבתי ספר. תהליך חינוך הוליסטי גם מחייב לרתום את הפוטנציאל הטמון בחינוך הבלתי פורמלי ובתנועות נוער למאבק בערכים אנטי דמוקרטיים וגזעניים.⁹⁹

⁸⁸ עמירה הס, **אחרי שנים של השפלה בנתב"ג, ערבים מדווחים על שיפור התנאים בבידוק,** הארץ, 26.3.2014.

⁸⁹ **אחרי שנים של השפלה בנתב"ג, ערבים מדווחים על שיפור התנאים בבידוק,** ה"ש 88 לעיל; **on משפיל לפי עובדת האגודה הביטחוני בנתב"ג ובאל על,** הודעה באתר האגודה לזכויות האזרח, 22.5.2014.

⁹⁰ לפירוט ראו תגובת האגודה לזכויות האזרח בבג"ץ 4797/07, מאי 2014, bit.ly/1HLqgUG.

⁹¹ להרחבה ראו **תגובת האגודה לזכויות האזרח בבג"ץ 4797/07,** ה"ש 90 לעיל.

⁹² **ביקור תנחומים בבית משפחת אבו חדיר,** הטלוויזיה החברתית, 9.7.2014.

⁹³ ראו למשל: **כנס חירום יהודי-ערבי: חיפה נגד גזענות ואלימות,** 7.8.2014 (אירוע בפייסבוק); חן פטר,

דיווח: כנס הגליל: איך נלחמים בגזענות אחרי המלחמה?, הטלוויזיה החברתית, 18.9.2014.

⁹⁴ **שר החינוך בועדת החינוך: "השבוע הראשון ללימודים יוקדש למלחמה בגזענות"**, הודעה באתר הכנסת, 11.8.2014.

⁹⁵ אור קשתי, **משרד החינוך יזם תוכנית חדשה למאבק בגזענות,** הארץ, 24.8.2014.

⁹⁶ ראו למשל: **משרד החינוך יזם תוכנית חדשה למאבק בגזענות,** ה"ש 96 לעיל; ירדן סקופ, **לאחר קיץ של**

לחימה, המורים יתמודדו לבד עם הגזענות בכיתות, הארץ, 31.8.2014.

⁹⁷ רויטל בלומנפלד, **בשל אירועי הקיץ: משרד החינוך השיק תוכנית למאבק בגזענות,** וואלה, 17.11.2014.

⁹⁸ <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ui/>

⁹⁹ להרחבה ראו פניית האגודה לזכויות האזרח לשר החינוך, 13.8.2014, <http://www.acri.org.il/he/32500>.

חינוך לחיים משותפים מחייב גם לחשוף את התלמידים במערכת החינוך היהודית להיסטוריה של המיעוט הערבי בישראל ולנרטיב שלו, ולתגבר את לימוד השפה הערבית. ועדות שונות שפעלו במשרד החינוך הגישו שורת המלצות בתחום החינוך האזרחי והחינוך לחיים משותפים;¹⁰⁰ אימוץ המלצותיהן עשוי לתרום רבות למאבק בגזענות בחברה בישראל. ההכרה בחשיבות החינוך נגד גזענות צריכה גם לבוא לידי ביטוי בהיבט התקציבי, שכן כיום הסכומים המושקעים בחינוך לערכי דמוקרטיה הם כמעט סמליים. כדי שיוכלו לעמוד באתגר, יש להגדיל את תקציבם של המטה לחינוך אזרחי במשרד החינוך, שתפקידו להוביל את המאבק החינוכי בגזענות, ושל כל היחידות שמפעילות תכניות בתחום.

האזרחים הבדוים בנגב

שנת 2014 החלה בנימה אופטימית מבחינת זכויות האזרחים הבדוים בנגב, לאחר הקפאתה של **תכנית פראוור**.¹⁰¹ מטרתה המוצהרת של התכנית הייתה להסדיר את סוגיית ההתיישבות בנגב, אך למעשה היא ביקשה להסדיר את סוגיית הבעלות על הקרקע בנגב, ובתוך כך להפקיע מידי הבדוים שטחים בהיקף של מאות אלפי דונמים. עוד ביקשה התכנית לכפות על האזרחים הבדוים תושבי הכפרים הבלתי מוכרים שבנגב הסדר חד-צדדי ולרכזם באזור מצומצם ומוגדר מראש, תוך עקירה של עשרות יישובים ממקומם ופינוי כפוי של למעלה מ-40,000 תושבים. בדצמבר 2013, לאחר שתכנית פראוור כבר הייתה בשלבים מתקדמים של חקיקה, החליט ראש הממשלה להקפיא אותה.¹⁰² להחלטה קדמו ביקורת והתנגדות רבה שבהן נתקלה התכנית, ומאבק אינטנסיבי של תושבים בדוים ושל ארגוני זכויות אדם.

אולם במהלך 2014 התפוגגה האופטימיות, כאשר התברר שגם לאחר הקפאת הליכי החקיקה של **תכנית פראוור**, בשטח ממשיכה המדיניות שהיא שיקפה: הליכי תכנון מפלים ולא משתפים, המתעלמים מהמציאות בשטח ומזיקתם ההיסטורית של האזרחים הבדוים לקרקע, ושמטרתם העיקרית לרכזם בתחום מצומצם. מדיניות זו פוגעת בזכויותיהם של האזרחים הבדוים לשוויון ולכבוד, ובזכותם כ"מיעוט ילידי" לשמור על תרבותם ועל אורחות חייהם הייחודיים.¹⁰³ חלק מהליכי התכנון כוללים אף פינוי כפוי של יישובים בדוים לטובת הקמת יישובים יהודים חדשים באותו מרחב. להלן כמה דוגמאות.

- ביולי השנה אישרה המועצה הארצית לתכנון ובנייה את הקמתם של חמישה יישובים קהילתיים קטנים באזור "מבואות ערד" (במקום שבעה יישובים חדשים שכללה התכנית המקורית), מהם ארבעה יישובים יהודיים ויישוב אחד שאמור לרכז את התושבים הבדוים החיים באזור. משמעות התכנית היא פגיעה בכפרים הלא מוכרים הנמצאים באזור.¹⁰⁴ ארגונים חברתיים וסביבתיים, נציגי תושבים מהאזור ואף גופים ממשלתיים מזהירים מפני ההשלכות הכלכליות, הסביבתיות והחברתיות שעלולות להיות לתכנית. לבד מההשפעה על התושבים

¹⁰⁰ דוח "**להיות אזרחים**" באתר המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך; **דו"ח הוועדה הציבורית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל – תקציר**, באתר "מכנה משותף" של יוזמות קרן אברהם והמרכז לטכנולוגיה חינוכית.

¹⁰¹ תכנית פראוור הייתה הבסיס להצעת החוק להסדרת התיישבות בדואים בנגב, התשע"ג-2013, שנדונה בכנסת ולאחר מכן הוקפאה. להרחבה על התכנית ועל הצעת החוק ראו: **זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2013**, ה"ש 53 לעיל, בעמ' 19-24.

¹⁰² עמית סגל, **סוף מפתיע: תכנית פראוור להסדרת התיישבות הבדואים בנגב הוקפאה**, mako-החדשות2, 12.12.2013.

¹⁰³ לעניין זכויותיהם של "מיעוטי מולדת" ראו: באנה שגרי-בדארנה, **זכויות האוכלוסייה הערבית בנגב** (נייר עמדה שהוגש לוועדת גולדברג), יולי 2008, בעמ' 3-6.

¹⁰⁴ לפירוט על הפגיעה בכפרים ועל בעיות אחרות הגלומות בתכנית ראו פנייתן של עמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון והאגודה לזכויות האזרח למועצה הארצית לתכנון ולבנייה, יוני 2014, bit.ly/15LWT67; נילי ברוך, **הממשלה מקדמת את יהוד הנגב בכל הכוח**, TheMarker, 29.6.2014.

הבדווים, הקמת יישובים חדשים באזור, שמיועדים לאוכלוסייה סלקטיבית, עלולה להחליש ערים ויישובים קיימים כגון ערד ובאר שבע ולפגוע בתושביהם, להגדיל את אי-השוויון, ולגרום פגיעה קשה בשטחים פתוחים¹⁰⁵ – זאת בשעה שקיימים פתרונות חלופיים שיכולים לספק את הביקוש לדיור באזור הנגב.¹⁰⁶

• במסגרת שינוי לתכנית המתאר למטרופולין באר שבע מבקשת המדינה לרכז בחלקיה הדרומיים של העיירה שגב שלום את רבבת תושבי הכפר הלא מוכר ואדי אל-נעם, בניגוד לרצונם. בעתירה שהגישו לבג"ץ הוועד המקומי של הכפר, האגודה לזכויות האזרח, עמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון והפורום לדו קיום בנגב, נטען כי התכנית אינה הולמת את צורכיהם התרבותיים והחברתיים של התושבים, ומתעלמת משאיפתם להכרה ביישובם כיישוב כפרי חקלאי עצמאי – הכרה שתאפשר להם לשמור על אורח חייהם. בעבר פסלו רשויות התכנון תכנית דומה, בין היתר בשל קרבתה המסוכנת של השכונה המתוכננת בשגב שלום לרמת חובב.¹⁰⁷

• תכנית מתאר מחוזית חלקית לאזור "רמת ציפורים" ביקשה להעתיק את מקום מגוריהן של כמה קהילות רועים בהר הנגב אל נקודת יישוב חדשה, בניגוד לרצונן. בדיון שנערך בוועדת המשנה לנושאים תכנוניים עקרוניים (ולנת"ע) ביוני 2014 קיבלה הוועדה באופן חלקי התנגדות שהגישו האגודה לזכויות האזרח ועמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון,¹⁰⁸ והסכימה כי התכנית אינה נותנת מענה מספק לכלל הקהילות הבדוויות החיות באזור, והמבקשות לשמור על אורחות חייהן הייחודיים, על קהילותיהן המגובשות ועל הרקע החברתי והתרבותי השונה של כל קהילה ומשפחה. לפיכך הוחלט כי במקביל לקידום היישוב רמת ציפורים תיבחן, בשיתוף התושבים, אפשרות להקים נקודת התיישבות נוספת עבור הקהילות הבדוויות באזור.¹⁰⁹

לצד אלה יש לציין לחיוב כי בשנה החולפת המליצו רשויות התכנון לממשלה להקים **יישוב בדווי חדש בשם רח'מה**. למעשה זהו מהלך להכרה ביישוב בלתי מוכר, לאחר שנים של מאבק שניהלו תושביו. היישוב, שמוצע להקימו באזור ירוחם, מיועד בעבור הקהילה הבדווית המתגוררת באזור ומונה למעלה מ-1,000 נפש, ותהליך התכנון שלו התנהל תוך תיאום עם התושבים.¹¹⁰ יש לקוות כי הממשלה תקבל את המלצת המועצה הארצית לתכנון ולבנייה ותחליט על הקמת היישוב.

בד בבד עם הליכי התכנון הפוגעניים, ממשיכות כל העת **הריסות הבתים**.¹¹¹ בשנתיים האחרונות התגברה המגמה של **הריסות עצמיות**: מינהל מקרקעי ישראל מאיים על התושבים בהגשת תביעה, שבעקבותיה יושתו עליהם עלויות ההריסה, ותושבים רבים מעדיפים להקדים ולהרוס את ביתם בעצמם. על פי נתוני פורום דו קיום לשוויון אזרחי בנגב, 70% מהמבנים שנהרסו בנגב

¹⁰⁵ ראו למשל עמדת משרד האוצר, המשרד להגנת הסביבה, משרד התחבורה ורשות הטבע והגנים בישיבה מס' 535 ועדת המשנה לנושאים תכנוניים עקרוניים (ולנת"ע) מיום 17.6.2014; הצעת נציגת השר להגנת הסביבה ונציג שר האוצר בישיבה מס' 571 של המועצה הארצית לתכנון ולבנייה מיום 1.7.2014, בעמ' 11. הפרוטוקולים של ישיבות הוועדות באתר משרד הפנים: bit.ly/12c9v47. כמו כן ראו: נמרוד בוסו, **על אף הביקורת: אושרה הקמת חמישה יישובים במבואות ערד**, TheMarker, 1.7.2014; נמרוד בוסו, **עיריית ב"ש: "תוכנית 10 היישובים תעמיק הקיטוב החברתי בדרום"**, TheMarker, 1.7.2014; יעל דראל, **חרף התנגדות הירוקים: אושרה התוכנית להקמת חבל יישובים חדש באזור ערד**, כלכליסט, 1.7.2014.

¹⁰⁶ ראו למשל: יונתן יפרח, **מטרופולין באר שבע – דוח עתודות מגורים**, החברה להגנת הטבע, יוני 2014.

¹⁰⁷ בג"ץ 1705/14 לבאד אבו-עפאש נ' המועצה הארצית לתכנון ולבנייה. כתבי בית הדין:

<http://www.acri.org.il/he/32038>

¹⁰⁸ ההתנגדות באתר האגודה לזכויות האזרח: <http://www.acri.org.il/he/?p=27270>

¹⁰⁹ פרוטוקול ישיבה מס' 535 של ועדת המשנה לנושאים תכנוניים עקרוניים (ולנת"ע) מיום 17.6.2014, ה"ש 105 לעיל.

¹¹⁰ פרוטוקול ישיבה מס' 571 של המועצה הארצית לתכנון ולבנייה מיום 1.7.2014, ה"ש 105 לעיל, בעמ' 3-6.

¹¹¹ לנתונים על הריסות בתים ראו הודעות הדוברת באתר רשות מקרקעי ישראל, bit.ly/1Crlqvl, וכן באתר פורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי, http://www.dukium.org/heb/?page_id=7680

במחצית הראשונה של שנת 2013 נהרסו על ידי בעליהם;¹¹² ומהודעות שמפרסמת רשות מקרקעי ישראל עולה כי המגמה המשיכה גם ב-2014.¹¹³

היחס המפלה לאזרחים הבדווים בנגב מתבטא גם במצבם של 11 הכפרים הבדווים שהוכרו בעשור האחרון, ומרכיבים את המועצות האזוריות אל-קסום ונווה מדבר. שלושה דוחות שפורסמו השנה – של פורום דו קיום לשוויון אזרחי בנגב יחד עם קולקטיב הצלמים אקטיביסטילס, של עמותת במקום ושל מרכז אדוה¹¹⁴ – מלמדים כי **ההכרה בכפרים כמעט ולא שינתה את מצבם**: הם סובלים עדיין ממחסור בשירותים ובתשתיות כגון שירותי ניקיון, כבישים וחיבור לחשמל ומים, ואפשרויות הפיתוח שלהם מוגבלות. גם לאחר ההכרה ותכנון הכפרים אין כמעט אפשרות להוציא בהם היתרי בנייה, וחלק מהריסות הבתים שבוצעו בשנה האחרונה התרחשו בכפרים המוכרים.

ההזנחה וההפקרה של האזרחים הבדווים וההתייחסות אליהם כאל אוכלוסייה שקופה באה השנה לידי ביטוי באופן שאין חריף ממנו בעת מבצע "צוק איתן". בכפרים הבדווים, הן המוכרים והן הבלתי מוכרים, **אין תשתית קבועה של מרחבים מוגנים ואף לא מיגוניות ניידות או אמצעי מיגון זמניים כלשהם**. רבים ממבני המגורים הם מבנים ארעיים, לרוב פחונים וצריפים, שאין בהם כדי להגן במאומה על מי מדריהם מפני נפילת טילים. מצב זה גבה בסבב הלחימה האחרון קרבנות בגוף ובנפש: שתי אחיות בדוויות נפצעו, אחת מהן באורח קשה, וכמה ימים לאחר מכן נהרג אזרח בדווי וארבעה מבני משפחתו נפצעו, בהן בנו הקטן ובתו התינוקת שנפצעה קשה.¹¹⁵

למרות פניות חוזרות ונשנות של התושבים ושל ארגוני זכויות אדם לפיקוד העורף ולגורמים נוספים, הן במהלך "צוק איתן" והן בסבבי לחימה קודמים, לא דאגה המדינה למצוא עבור תושבי הכפרים פתרונות מיגון מתאימים, שיבטיחו את זכותם להגנה על חייהם ושלמות גופם. זאת, בשעה שהיא עשתה מאמצים לספק פתרונות מיגון מיידיים, ובעיקר מיגוניות ניידות, לתושבי יישובים יהודים שכנים, שחלקם נעדרי מקלטים ציבוריים ותשתית מיגון קבועה. מדאיג עוד יותר – בשל העובדה כי הכפרים הבלתי מוכרים אינם מסומנים במפות ובתכניות המיתאר של הנגב כשטחים שיש בהם יישובים, עלה החשש כי שטחי הכפרים מוגדרים במערכת "כיפת ברזל" כ"שטחים פתוחים", שירי לכיוונם אינו מחייב בהכרח פעולת יירוט.¹¹⁶

בג"ץ דחה חלקית עתירה שהגישו תושבים וארגונים בעת הלחימה, ובה דרשו לפרוש בכפרים מיגוניות באופן מדי, אולם קבע כי יש להוסיף ולברר את סוגיית ההיערכות ארוכת הטווח.¹¹⁷ יצוין

¹¹² [דו"ח הריסת בתי הערבים-בדואים בנגב 2012/2013](#), פורום דו קיום בנגב לשוויון אזרחי, פברואר 2014. ראו גם: יניר ינגה, [בשנה האחרונה: הוכפלה הריסת הבתים בכפרים הבדואים](#), וואלה, 17.3.2014 (הכתבה מתייחסת לשנת 2013).

¹¹³ [מהפך במאבק בבנייה הבלתי חוקית בנגב: 28 מבנים נהרסו - מתוכם 13 ע"י הפולשים עצמם](#), הודעה באתר רשות מקרקעי ישראל, 16.9.2014; [הישג נדיר לאכיפה בנגב: 18 פולשים בנגב החליטו להחזיר את הקרקע למדינה כדי להימנע מתביעות](#), 10.9.2014.

¹¹⁴ יותם רוני (צילום) ומיכל רותם (תחקיר), [בין אפליה להפקרה: הכפרים הבדואים המוכרים והיישובים היהודיים החדשים בנגב](#), פורום דו קיום לשוויון אזרחי בנגב ואקטיביסטילס, מרץ 2014; נילי ברוך ושולי הרטמן, [מדוע אין פיתוח? חסמים בפני פיתוח בכפרים הבדואים המוכרים בנגב והדרכים להסרתם](#), במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, אוגוסט 2014; נוגה דגן-בוזגלו, [הכפרים הבדואים המוכרים \(יישובי אבו בסמה\): עשור של תת-פיתוח](#), מרכז אדוה, אוגוסט 2014. לתגובת משרד החקלאות ראו: צפריר רינת, [המדינה הכירה ב-11 כפרים בדואיים בנגב, אבל זה לא אומר שהם זוכים לשירותים](#), הארץ, 29.5.2014. ראו למשל: אחמד אבו סוויס, [בדואים בנגב: "אין לנו מקלט, אנחנו מופקרים"](#), וואלה, 15.7.2014; יניר ינגה, [אבי האחיות שנפצעו בנגב: "אנחנו לבד, אין מיגון"](#), וואלה, 15.7.2014; חיים לוינסון ואח', [הרוג ותינוקת פצועה קשה בפגיעת רקטה ביישוב בדואי ליד דימונה](#), הארץ, 19.7.2014; אור קשתי, [מחדל המיגון בכפרים הבדואים || "רואים רקטה מתקרבת, ומתפללים שלא תיפול"](#), הארץ, 25.7.2014; [באין מיגוניות, חברת החשמל הפסיקה לעבוד בפזורה הבדואית בזמן הלחימה](#), הארץ, 29.8.2014.

¹¹⁵ שירלי סיידלר וגילי כהן, [המדינה אינה ממגנת עשרות אלפי בדואים](#), הארץ, 16.7.2014.

¹¹⁶ בג"ץ 5019/14 [לבאד אבו עפאש נ' מפקד פיקוד העורף](#). לכתבי בית הדין ולפסק הדין החלקי:

¹¹⁷ <http://www.acri.org.il/he/32058>. את העתירה הגישה האגודה לזכויות האזרח בשמה ובשם תושבים בדווים, המועצה לכפרים הבלתי מוכרים, רופאים לזכויות אדם, פורום דו קיום בנגב ועמותת במקום – מתכננים למען זכויות תכנון.

כי לאחר שמהגר עבודה מתאילנד נהרג מפגיעת פצצת מרגמה, מיהרה המדינה להעביר תקציבים למיגון עובדי החקלאות; הבדווים בנגב לא זכו להתייחסות דומה.¹¹⁸

פתרון צודק וישים לסוגיית הכפרים הבלתי מוכרים והתושבים הבדווים בנגב משמעו, ראשית לכול, הכרה בכך שהבדווים הם אזרחים שווי זכויות. על הממשלה להכיר בכפרים הבלתי מוכרים. כמו כן, עליה להכיר בזכויות הקנייניות של הבדווים על קרקעותיהם בנגב, ולהנהיג מנגנון הוגן לבירור תביעות הבעלות על קרקע, באופן שיתחשב בזיקה ההיסטורית ארוכת השנים של האזרחים הבדווים לקרקעות.

צדק חלוקתי: ועדות החקירה לחלוקת ההכנסות בנגב

בקיץ 2014 פורסמו המלצותיהן של שלוש ועדות החקירה לבחינת גבולותיהן המוניציפליים של מועצות אזוריות ומועצות רשויות מקומיות בנגב וחלוקת הכנסות ביניהן.¹¹⁹ הוועדות הוקמו בחודש יולי 2013 במטרה לבחון את גבולות הרשויות השונות ואת ההכנסות מאזורים שונים מניבי הכנסות בנגב ואת אופן חלוקתן בין הרשויות באותו אזור. זאת בהמשך למדיניות שעליה הצהיר שר הפנים דאז, גדעון סער, לפעול לצמצום פערים בין רשויות חזקות לרשויות חלשות, בין היתר על ידי בחינת מרכיבי ההכנסות והקרקע.¹²⁰

על אף החשיבות של ועדות החקירה לקידום צדק חלוקתי בעבור היישובים הבדווים בנגב, הרכב המקורי לא כלל ולו חבר ערבי אחד. רק לאחר עתירה שהגישה האגודה לזכויות האזרח לבג"ץ צורף חבר ערבי אחד לכל אחת משלוש הוועדות.¹²¹

התפלגות השטחים המניבים ארנונה שלא ממגורים בפריפריה בכלל ובנגב בפרט היא לרוב תולדה של מדיניות ממשלתית, שהעדיפה לאורך השנים הקמה של תשתית כלכלית ברשויות חזקות – כולן יהודיות. כיום, הרשויות הערביות כמעט ואינן נהנות מארנונה ממשלתית. כך, למשל, רוב רובה של הארנונה הממשלתית, 99.8% ממנה, הועבר בשנת 2009 לרשויות מקומיות יהודיות ולרשויות מעורבות; לרשויות מקומיות ערביות, שבהן מתגוררים כ-15% מכלל האוכלוסייה, שולמו 0.2% מהארנונה הממשלתית בלבד (ומתוך זה הרוב שולם לעיר אחת – נצרת).¹²² רשויות מקומיות במחוז הדרום מקבלות אחוז ניכר מהסך הארצי של תשלומי הארנונה הממשלתית (כ-31.5%), בשל העובדה שבדרום ממוקמות תשתיות משמעותיות של משרד הביטחון ושל חברת החשמל; מועצות אזוריות, שאוכלוסייתן קטנה אך הן חולשות על שטחים נרחבים ועל רוב האזורים והמתקנים הממשלתיים בנגב, מקבלות את החלק הארי מתשלומים אלה. הרשויות החלשות בנגב כמעט ואינן נהנות מהכנסה זו; הרשויות הערביות אינן נהנות ממנה כלל.¹²³ נוסף על העדרם של מתקני תשתיות או מתקנים ציבוריים אחרים

¹¹⁸ [עובד זר מתאילנד נהרג מפצמ"ר ליד החממות במועצת חוף אשקלון](#), ה"ש 52 לעיל.

¹¹⁹ [דין וחשבון - ועדת חקירה לגבולות וחלוקת הכנסות מאזורים מניבי הכנסות באזור דרום](#) ("ועדת ולרשטיין"), יולי 2014; [דין וחשבון - ועדת חקירה לגבולות וחלוקת הכנסות משטחים חסרי מעמד מוניציפאלי באזור הדרום](#), יולי 2014 ("ועדת פתאל"); [דין וחשבון - ועדת חקירה לגבולות וחלוקת הכנסות מאזורים מניבי הכנסות ברמת נגב](#) ("ועדת רזין"), אוגוסט 2014. שלושת הדוחות יחד עם מפה ומצגת נמצאים ב: [החלטת שר הפנים לשינוי גבולות וחלוקת הכנסות בנגב](#), אתר משרד הפנים.
¹²⁰ "שר הפנים גדעון סער: 'צמצום פערים אמיתי בין רשויות חזקות לרשויות חלשות יוכל להתבצע רק על ידי שימוש במשאבי קרקע ואזורים מניבי הכנסות. המפה צריכה להשתנות ולהפוך להיות מפה צודקת יותר שתביא לחיזוק הרשויות החלשות". מתוך: [שר הפנים הקים 3 ועדות חקירה לבדיקת גבולות וחלוקת הכנסות בדרום הארץ](#), הודעה באתר משרד הפנים, 11.7.2013.

¹²¹ בג"ץ 8501/13 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' שר הפנים. לכתבי בית הדין:

<http://www.acri.org.il/he/29652>

¹²² שירי ספקטור-בן ארי, [חלוקת הכנסות בין רשויות מקומיות \(ארנונה והיטלי השבחה\) סעיפים 9א ו-9ב לפקודת העיריות והקשיים ביישומם](#), הכנסת – מרכז מחקר והמידע, יולי 2013.

¹²³ [חלוקת הכנסות בין רשויות מקומיות \(ארנונה והיטלי השבחה\) סעיפים 9א ו-9ב לפקודת העיריות והקשיים ביישומם](#), ה"ש 122 לעיל.

בתחומיהם של היישובים הבדוים בנגב, אף אין בהם אזורי תעשייה או תיירות מניבי ארנונה. יישובים אלה נמצאים בשני האשכולות הנמוכים ביותר במדרג החברתי-כלכלי בישראל.¹²⁴

הוועדות המליצו על כמה שינויים בחלוקת הכנסות מארנונה ממשלתית ובשטחי השיפוט של הרשויות המקומיות בנגב. שר הפנים סער אימץ את מרבית ההמלצות עם מספר שינויים; הבולט שבהם הוא התניה של קבלת כ-15% מההכנסות מארנונה שלא למגורים בכך שהרשות תצליח לגבות מעל 50% מהארנונה למגורים בתחומה. **בעקבות ההמלצות אמורות 14 רשויות חלשות בנגב, ובהן מועצות בדוויות, ליהנות מתוספות הכנסה כוללת בסך של כ-50 מיליון ש"ח, אשר ייגרעו מתקבולי הארנונה של המועצות האזוריות רמת הנגב ותמר.**¹²⁵

יש לברך על כל פעילות של משרד הפנים למען קידום צדק חלוקתי בין רשויות בנגב, שהמלצות הוועדות הן ניצניה הראשונים. נוכח אי השוויון ההיסטורי בחלוקת הכנסות והקצאת משאבים ציבוריים בין רשויות בנגב בכלל, ובין הרשויות היהודיות לערביות בפרט, ישנה חשיבות רבה להמלצות הוועדות ולהחלטות שר הפנים בעניין. אולם בדיקה ראשונית של ההמלצות מעלה סימני שאלה באשר לטיבם של הקריטריונים שעמדו בבסיס ההמלצות, אשר נסמכות בחלקן על הסכמים לחלוקת הכנסות, שנכרתו מבעוד מועד בין המועצות האזוריות לבין חלק מהמועצות המקומיות בנגב, שאין ביניהן רשויות ערביות. חלוקת ההכנסות צריכה להיעשות לפי **קריטריונים שוויוניים וענייניים**, ובאופן שמבטיח חלוקה צודקת בין הרשויות החזקות לעניות בנגב ובין הרשויות העניות לבין עצמן. זאת, באופן שמקיים צדק חלוקתי ושמחשב בצורכיהן השונים של הרשויות, בגודל אוכלוסייתן ובמידת המצוקה והנזקקות בקרבן.¹²⁶

¹²⁴ [מדד חברתי-כלכלי 2008 של הרשויות המקומיות, לפי סדר עולה של ערכי המדד, ושינוי באשכול](#)

[לעומת 2006](#), הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יולי 2013.

¹²⁵ אריק מירובסקי, [סער הכריע: המועצות האזוריות בנגב יאבדו הכנסות מארנונה לטובת הערים](#),

TheMarker, 18.8.2014.

¹²⁶ להרחבה ראו פנייתם של עמותת סיכוי, האגודה לזכויות האזרח, יוזמות קרן אברהם, מרכז אינג'אז והמרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי לוועדת רזין, יוני 2014, [.bit.ly/1zFy4I3](http://bit.ly/1zFy4I3).